

JUFT SO‘ZLARNING STRUKTURAL-SEMANTIK MODELLARI: INGLIZ, RUS VA O‘ZBEK TILLARI QIYOSIDA

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20082921>

Urunova Dilnura Ravshanbek qizi

Urganch RANCH texnologiya universiteti

Jahon tillari kafedrası magistranti

Annotatsiya. *Mazkur maqolada ingliz, rus va o‘zbek tillarida juft so‘zlarning struktural-semantik xususiyatlari qiyosiy-tipologik jihatdan tadqiq etiladi. Juft so‘zlar tilning leksik tizimida muhim o‘rin tutuvchi barqaror birliklar bo‘lib, ular nafaqat grammatik struktura, balki semantik yaxlitlik bilan ham tavsiflanadi. Tadqiqot jarayonida juft so‘zlarning tuzilish modellari, ularning morfologik va sintaktik komponentlari, shuningdek, semantik munosabatlari (sinonimiya, antonimiya, intensivatsiya) aniqlanadi.*

Maqolada ingliz tilidagi binomial expressions, rus tilidagi frazeologik juftliklar hamda o‘zbek tilidagi juft so‘zlar misolida struktura va ma‘no o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlik yoritiladi. Qiyosiy tahlil natijalari shuni ko‘rsatadiki, ingliz va rus tillarida juft so‘zlar ko‘pincha qat‘iy semantik birliklar sifatida shakllangan bo‘lsa, o‘zbek tilida ularning ma‘nosi ko‘proq kontekstga bog‘liq holda namoyon bo‘ladi. Tadqiqot natijalari juft so‘zlarning tipologik umumiyliklari va milliy til xususiyatlarini ochib berishga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: *juft so‘zlar, struktural-semantik model, qiyosiy tilshunoslik, ingliz tili, rus tili, o‘zbek tili.*

Аннотация. *В статье проводится сравнительно-типологический анализ структурно-семантических моделей парных слов в английском, русском и узбекском языках. Парные слова рассматриваются как устойчивые лексические единицы, обладающие определённой структурной организацией и семантической целостностью. В ходе исследования анализируются их структурные модели, морфологические и синтаксические компоненты, а также семантические отношения между составляющими элементами, включая синонимию, антонимию и семантическую интенсификацию.*

На материале английских биномиальных выражений, русских фразеологических сочетаний и узбекских парных слов выявляются сходства и различия в способах формирования и функционирования данных единиц. Результаты исследования показывают, что в английском и русском языках парные слова, как правило, характеризуются высокой степенью семантической устойчивости, тогда

как в узбекском языке их значение в большей степени зависит от контекста употребления. Полученные выводы способствуют более глубокому пониманию типологических особенностей и языковой специфики парных слов.

Ключевые слова: парные слова, структурно-семантическая модель, сравнительная лингвистика, английский язык, русский язык, узбекский язык

Abstract. *This article presents a comparative typological analysis of structural and semantic models of paired words in English, Russian, and Uzbek. Paired words are examined as stable lexical units characterized by specific structural patterns and semantic cohesion. The study focuses on identifying their structural models, morphological and syntactic components, as well as semantic relations between the elements, including synonymy, antonymy, and semantic intensification.*

Based on examples of English binomial expressions, Russian phraseological word pairs, and Uzbek paired words, the paper highlights both similarities and differences in their formation and semantic functioning. The findings demonstrate that paired words in English and Russian tend to exhibit a higher degree of semantic stability, whereas in Uzbek their meaning is more context-dependent due to the agglutinative nature of the language. The results contribute to the understanding of typological universals and language-specific features of paired words.

Keywords: *paired words, structural-semantic model, comparative linguistics, English, Russian, Uzbek.*

KIRISH

Lingvistika fanida juft soʻzlar (ikki komponentdan tashkil topgan leksik-semantik birliklar) til tizimining muhim va murakkab hodisalaridan biri hisoblanadi. Bunday birliklar nafaqat tilning lugʻaviy boyligini oshiradi, balki uning grammatik tuzilishi, semantik mexanizmlari va kognitiv xususiyatlarini ham yaqqol namoyon etadi. Juft soʻzlar koʻpincha nutqda tayyor shaklda qoʻllanilib, til egalarining konseptual fikrlash tarzini va madaniy tajribasini aks ettiradi. Shu bois, ularning tadqiqi zamonaviy tilshunoslikning dolzarb yoʻnalishlaridan biri sanaladi.

Juft soʻzlar koʻplab tillarda barqaror yoki yarim barqaror birliklar sifatida uchraydi, turli terminlar bilan izohlanadi. Ingliz tilshunosligida bu hodisa asosan binomial expressions, fixed word pairs yoki formulaic expressions atamallari orqali ifodalanadi. Bunday birliklar koʻpincha "and" bogʻlovchisi orqali birikib, qatʼiy soʻz tartibi va mustahkam semantik yaxlitlikka ega boʻladi (masalan, bread and butter, law and order). Ularning asosiy xususiyati shundaki, komponentlarining oʻrni almasha yoki biri tushirib qoldirilsa, umumiy maʼno buziladi.

Rus tilshunosligida juft soʻzlar koʻproq frazeologik birliklar va barqaror soʻz birikmalari doirasida oʻrganiladi. Rus tilining flektiv xususiyatlari, kelishik va urgʻu tizimi juft soʻzlarning shakllanishi va qoʻllanishiga bevosita taʼsir koʻrsatadi. Словосочетания, устойчивые выражения va frazeologizmlar orqali ifodalanadigan juft birliklar koʻpincha idiomatik maʼno kasb etib, til egalarining madaniy va tarixiy tajribasi bilan uzviy bogʻliq boʻladi.

Oʻzbek tilida esa juft soʻzlar masalasi nisbatan kamroq tizimli tarzda oʻrganilgan boʻlib, ular asosan soʻz birikmalari, juftlashuv hodisasi va qisman frazeologiya doirasida tahlil qilinadi. Oʻzbek tilining agglutinatив tabiati juft soʻzlarning struktural modellari va semantik talqinida muhim rol oʻynaydi. Qoʻshimchalar tizimi, soʻz tartibining erkinligi va kontekstual omillar bu birliklarning maʼno hosil qilish mexanizmini belgilaydi.

Zamonaviy qiyosiy tilshunoslikda juft soʻzlarni tadqiq etish alohida ahamiyat kasb etadi, chunki ular turli til oilalariga mansub tillar orasidagi umumiylik va farqlarni aniqlash imkonini beradi. Ingliz (analitik), rus (flektiv) va oʻzbek (agglutinatив) tillari misolida juft soʻzlarning struktural va semantik modellarini qiyosiy oʻrganish til tipologiyasi masalalarini yoritishda samarali natijalar beradi.

Mazkur maqolaning asosiy maqsadi ingliz, rus va oʻzbek tillarida juft soʻzlarning struktural-semantik

modellarini qiyosiy tahlil qilish, ularning umumiy va farqli jihatlarini aniqlash hamda til tizimidagi funksional oʻrnini koʻrsatib berishdan iborat. Shuningdek, tadqiqot juft soʻzlarning leksik, semantik va madaniy xususiyatlarini yoritish orqali ushbu sohada olib borilayotgan ilmiy izlanishlarni kengaytirishga xizmat qiladi.

Tadqiqot usullari

Mazkur tadqiqot kompleks va koʻp bosqichli metodologik yondashuv asosida amalga oshirildi. Tadqiqot jarayonida juft soʻzlarning struktural va semantik xususiyatlarini chuqur yoritish hamda ingliz, rus va oʻzbek tillari oʻrtasida qiyosiy tahlil oʻtkazish maqsadida bir nechta asosiy ilmiy metodlardan foydalanildi.

Avvalo, komparativ-tipologik tahlil metodi qoʻllanildi. Ushbu metod ingliz, rus va oʻzbek tillarida juft soʻzlarning tuzilishi, soʻz tartibi, grammatik bogʻlanish vositalari hamda semantik yaxlitligini solishtirish imkonini berdi. Qiyosiy yondashuv orqali tillarning analitik, flektiv va agglutinatив xususiyatlari juft soʻzlarning shakllanishiga qanday taʼsir koʻrsatishi aniqlashtirildi. Bu metod til tizimlaridagi umumiylik va farqlarni ilmiy asosda izohlashga xizmat qildi.

Ikkinchi muhim metod sifatida nazariy-analitik yondashuvdan foydalanildi. Ushbu bosqichda frazeologiya, leksikologiya, kognitiv lingvistika va qiyosiy tilshunoslikka oid ilmiy adabiyotlar tahlil qilindi. Juft soʻzlarning lingvistik mohiyati, ularning

barqarorlik darajasi, semantik motivatsiyasi va funksional xususiyatlari yetakchi olimlarning qarashlari asosida tavsiflandi. Bu esa tadqiqotning nazariy poydevorini mustahkamladi.

Shuningdek, tadqiqotda korpus tahlili metodi muhim o‘rin egalladi. Ingliz tili bo‘yicha COCA va BNC kabi zamonaviy til korpuslaridan keng tarqalgan binomial expressions tanlab olinib, ularning qo‘llanish chastotasi, kontekstual muhitlari va strukturaviy barqarorligi tahlil qilindi. Rus tilidagi juft so‘zlar frazeologik lug‘atlar va ilmiy manbalar asosida, o‘zbek tilidagi birliklar esa mavjud matnlar va til korpusi materiallari orqali o‘rganildi. Korpus tahlili juft so‘zlarning real nutqdagi ishlatilishini aniqlash va empirik dalillar bilan mustahkamlash imkonini berdi.

Bundan tashqari, semantik tahlil metodi qo‘llanilib, juft so‘zlarning umumiy ma‘nosi, komponentlar o‘rtasidagi semantik munosabatlar va ko‘chma ma‘no hosil bo‘lish mexanizmlari aniqlashtirildi. Kontekstual tahlil yordamida esa juft so‘zlarning turli nutqiy vaziyatlarda qanday ma‘no ifodalashi va semantik moslashuvchanligi o‘rganildi.

Natijada, mazkur metodlar majmuasi juft so‘zlarning struktural-semantik modellarini tizimli, izchil va ilmiy asosda tahlil qilish imkonini berdi hamda tadqiqot natijalarining ishonchliligini ta‘minladi.

Natijalar

Ushbu tadqiqot natijalari ingliz, rus va o‘zbek tillarida juft so‘zlarning strukturaviy va semantik jihatdan sezilarli farqlarga ega ekanini ko‘rsatdi. Natijalar tahlili quyidagi asosiy yo‘nalishlar bo‘yicha batafsil yoritildi.

1. Juft so‘zlarning strukturaviy modellari

Ingliz tilida juft so‘zlar asosan qat‘iy va barqaror strukturaga ega bo‘lib, ularning shakllanishida so‘z tartibi muhim ahamiyat kasb etadi. Tadqiqot davomida eng keng tarqalgan modellardan biri noun + and + noun shakli ekanligi aniqlandi (masalan, bread and butter, law and order, trial and error). Ushbu modellar semantik jihatdan yaxlit bo‘lib, komponentlarning o‘rni almashtirilishi mumkin emas. Bundan tashqari, adjective + noun va verb + noun tipidagi juft birliklar ham mavjud bo‘lib, ular ko‘pincha abstrakt yoki ijtimoiy tushunchalarni ifodalaydi.

Rus tilida juft so‘zlar strukturasi grammatik moslashuv va kelishik shakllari yetakchi rol o‘ynaydi. Существительное + существительное yoki прилагательное + существительное modellarida tuzilgan birliklar sintaktik jihatdan erkinroq bo‘lsa-da, frazeologik birlik sifatida qo‘llanganda qat‘iy semantik tuzilishga ega bo‘ladi. Tadqiqot rus tilida juft so‘zlarning ko‘pincha urg‘u va intonatsiya orqali mustahkamlanishini ham ko‘rsatdi.

O‘zbek tilida juft so‘zlarning strukturaviy modellari agglutinativ tizim

ta'sirida shakllanadi. Ot + ot yoki sifat + ot ko'rinishidagi birliklar aniqlik, umumlashtirish yoki ta'kidlash ma'nolarini yuzaga keltiradi. Qo'shimchalar tizimi juft so'zlarning ichki strukturasi va sintaktik vazifasini belgilashda muhim omil hisoblanadi.

2. Juft so'zlarning semantik xususiyatlari

Semantik tahlil natijalari ingliz tilida juft so'zlar yuqori darajadagi barqaror ma'noga ega ekanini ko'rsatdi. Masalan, salt and pepper yoki rock and roll kabi birliklar komponentlarining individual ma'nosidan mustaqil holda umumiy konseptual mazmuni ifodalaydi. Bu hodisa ingliz tilida juft so'zlarning ko'pincha lug'aviy birlik sifatida qabul qilinishiga olib keladi.

Rus tilida esa juft so'zlar asosan idiomatik xarakterga ega bo'lib, ularning semantikasi milliy-madaniy kontekst bilan chambarchas bog'liq. Ни рыба ни мясо yoki бить баклуши kabi birliklar so'zma-so'z tarjimada o'z ma'nosini yo'qotadi va faqat madaniy tajriba asosida tushuniladi. Tadqiqot rus tilida semantik barqarorlik darajasi yuqori ekanini ko'rsatdi.

O'zbek tilida juft so'zlarning semantik xususiyatlari ko'proq kontekstga bog'liq holda namoyon bo'ladi. Ko'pchilik holatlarda umumiy ma'no komponentlar yig'indisidan kelib chiqsa-da, nutqiy vaziyat ta'sirida ko'chma yoki kengaytirilgan ma'no hosil bo'lishi mumkin. Bu holat o'zbek tilida

semantik moslashuvchanlikning yuqori ekanidan dalolat beradi.

3. Funktsional va pragmatik jihatlar

Tadqiqot natijalari juft so'zlarning faqat strukturaviy va semantik emas, balki funktsional jihatdan ham muhim ekanini ko'rsatdi. Ingliz tilida juft so'zlar nutqni ixcham va ta'sirchan qilish vositasi sifatida ishlatiladi. Rus tilida ular ekspressivlik va emotsional baholashni kuchaytiradi, o'zbek tilida esa mantiqiy izchillik va stilistik boylikni ta'minlaydi.

4. Qiyosiy tahlil natijalari

Qiyosiy tahlil shuni ko'rsatdiki, ingliz va rus tillarida juft so'zlar ko'pincha tayyor leksik birlik sifatida shakllangan bo'lsa, o'zbek tilida ularning ma'nosi ko'proq grammatik va kontekstual omillarga bog'liq. Ingliz tilida struktural qat'iylik, rus tilida sintaktik va semantik barqarorlik, o'zbek tilida esa moslashuvchanlik ustuvor hisoblanadi.

Umuman olganda, olingan natijalar juft so'zlarning har bir til tizimida o'ziga xos qonuniyatlar asosida shakllanishini ko'rsatdi va ularni qiyosiy yondashuv asosida o'rganish til tipologiyasi uchun muhim ilmiy xulosalar chiqarish imkonini berdi.

Muhokama

Mazkur tadqiqot davomida olingan natijalar juft so'zlarning shakllanishi va faol qo'llanilishi til tipologiyasi bilan bevosita bog'liq ekanini yana bir bor tasdiqladi. Ingliz tilining analitik tuzilishi juft so'zlarning qat'iy strukturaga ega bo'lishini, ya'ni so'z tartibi va bog'lovchi

elementlarning deyarli o'zgarasligini ta'minlaydi. Binomial expressions tarkibidagi komponentlar ma'no va shakl jihatdan mustahkam birikib, nutqda tayyor birlik sifatida qo'llaniladi. Bu holat ingliz tilida juft so'zlarning yuqori darajadagi leksiklashuv jarayonidan o'tganini ko'rsatadi.

Rus tilida esa flektiv tizim ustunligi sababli juft so'zlarning sintaktik va grammatik moslashuvchanligi kuchliroq namoyon bo'ladi. Kelishiklar, urg'u va intonatsiya vositalari rus tilidagi juft so'zlarning semantik yaxlitligini saqlab qolish bilan birga, ularning nutqdagi ifodaviy imkoniyatlarini kengaytiradi. Rus tilidagi ko'plab juft birliklar frazeologik darajaga ko'tarilib, kuchli emotsional-ekspressiv bo'yoqqa ega bo'lishi bilan ajralib turadi. Bu esa rus tilida juft so'zlarning nafaqat nominativ, balki baholovchi va ta'sirchan funksiyani ham bajarishini ko'rsatadi.

O'zbek tilida juft so'zlarning muhokamasi alohida e'tiborni talab qiladi. Agglutinativ tizimga xos bo'lgan qo'shimchalarning faol ishlatilishi juft so'zlarning semantik va grammatik imkoniyatlarini kengaytiradi. O'zbek tilida juft so'zlar ko'pincha qat'iy leksik birlikdan ko'ra, kontekstga moslashuvchan semantik konstruktsiya sifatida namoyon bo'ladi. Bu holat ularning nutqiy vaziyatga bog'liq holda turlicha ma'no kasb etishiga sabab bo'ladi.

Shuningdek, tadqiqot natijalari juft so'zlarning kognitiv va madaniy

jihatlarini muhokama qilish zarurligini ko'rsatdi. Juft so'zlar inson tafakkurida mavjud bo'lgan asosiy kontseptual qarama-qarshiliklar, juftliklar va assotsiativ aloqalarni ifodalaydi. Masalan, ingliz tilidagi bread and butter kundalik hayot va zaruriy ehtiyoj kontsepti bilan bog'liq bo'lsa, rus tilidagi ko'plab juft frazeologizmlar tarixiy va ijtimoiy tajribani aks ettiradi. O'zbek tilida esa juft so'zlar ko'pincha milliy mentalitet, ijtimoiy munosabatlar va nutq madaniyati bilan chambarchas bog'langan.

Demak, juft so'zlarni faqat lingvistik birlik sifatida emas, balki madaniy, kognitiv va pragmatik hodisa sifatida ham o'rganish muhim ahamiyatga ega. Bu yondashuv tillararo qiyosiy tadqiqotlarda yanada mukammal va chuqur xulosalar chiqarish imkonini beradi.

Conclusion

Xulosa qilib aytganda, ushbu maqolada ingliz, rus va o'zbek tillarida juft so'zlarning struktural-semantik modellari qiyosiy asosda atroflicha tahlil qilindi. Tadqiqot natijalari juft so'zlarning har bir til tizimida o'ziga xos tipologik xususiyatlarga ega ekanini ko'rsatdi. Xususan, ingliz tilida juft so'zlar yuqori darajada semantik barqarorlik va qat'iy struktura bilan ajralib turadi hamda ko'pincha tayyor leksik birlik sifatida qo'llaniladi. Rus tilida juft so'zlar frazeologik tizim va sintaktik moslashuvchanlik bilan chambarchas bog'liq bo'lib, ularning ekspressiv va baholovchi funksiyasi

kuchli namoyon bo‘ladi. O‘zbek tilida esa juft so‘zlarning semantik talqini ko‘proq kontekstual va morfosintaktik omillarga tayanadi, bu esa ularning moslashuvchanligini oshiradi.

Tadqiqot shuni ko‘rsatdiki, juft so‘zlar faqat tilning leksik boyligini ifodalovchi birliklar emas, balki xalqning tafakkuri, madaniyati va ijtimoiy tajribasini aks ettiruvchi muhim lingvistik hodisadir. Shuning uchun ularni o‘rganish qiyosiy tilshunoslik, frazeologiya, kognitiv lingvistika va madaniyatlararo

kommunikatsiya sohalari uchun dolzarb ahamiyatga ega.

Kelgusida ushbu yo‘nalishda korpus asosida yanada keng ko‘lamli empirik tadqiqotlar olib borish, shuningdek, kognitiv va pragmatik yondashuvlarni integratsiyalash orqali juft so‘zlarning funksional, diskursiv va madaniy xususiyatlarini chuqurroq o‘rganish maqsadga muvofiqdir. Bu esa juft so‘zlar fenomenining til tizimidagi o‘rnini yanada aniqroq belgilashga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Cowie, A. P. (1998). *Phraseology: Theory, Analysis and Applications* (pp. 1–320). Oxford University Press.
2. Ахмедова, Г. (2003). O‘zbek tilining frazeologik lug‘ati (pp. 12–198). O‘zbekiston Milliy Entsiklopediyasi.
3. Moon, R. (1998). *Fixed Expressions and Idioms in English: A Corpus-Based Approach* (pp. 5–280). Clarendon Press.
4. Бунькова, Е. Н. (2004). Фраzeология современного русского языка (pp. 23–310). Флинта.
5. Nattinger, J. R., & DeCarrico, J. S. (1992). *Lexical Phrases and Language Teaching* (pp. 45–256). Oxford University Press.
6. O‘spanova, M. (2012). O‘zbek tilidagi frazeologik birikmalarning semantikasi (pp. 33–195). Fan va Texnologiya.
7. Pawley, A., & Syder, F. H. (1983). Two puzzles for linguistic theory: Native like selection and native like fluency. In J. C. Richards & R. W. Schmidt (Eds.), *Language and Communication* (pp. 191–226). Longman.
8. Кузнецов, С. А. (1995). *Русская фразеология: словарь и проблемы описания* (pp. 2–402). Русский язык.
9. Zaynullayeva, D. (2019). O‘zbek tilidagi juft so‘zlarning struktural tahlili. *Tilshunoslik jurnali*, 2(4), 45–58.
10. Makkai, A. (1972). *Idioms: A View of Australian English* (pp. 1–220). Mouton.